

Aleksandra Kołodziejczak

Uniwersytet w Białymstoku

„Dom z facjatą” Antoniego Czechowa – historia o upadku ideałów szlacheckich

Opowiadanie „Dom z facjatą” („Дом с мезонином”) było opublikowane w 1896 roku w czwartym numerze czasopisma „Russkaja myśl” („Русская мысль”) i od razu znalazło się w filozoficzno-historycznym dyskursie przełomu wieków, pewnego dekadentyzmu, bolesnych rozstań z ideałami przeszłości. Pozytywizm rosyjski powoli wygasał, narodnicze programy, w tym program „małych spraw”, nie przyniosły oczekiwanych efektów, a wiara w ludzki rozum jako jedyne źródło poznania ustępowała miejsca poezji, spirytyzmowi, poszukiwaniom religijnym. Wtedy to w odpowiedzi na społeczne lęki i trwogi pojawiły się idealistyczne koncepcje filozoficzne (na przykład Włodzimierza Sołowiowa), a w literaturze do głosu doszedł nurt starszego symbolizmu. „Dom z facjatą” to utwór o silnie melancholijnym, dekadencym, a nawet pesymistycznym wydźwięku.

„Dom z facjatą” doczekał się wielu wartościowych interpretacji literaturoznawczych zarówno na gruncie rosyjskim¹, jak i polskim (autorami ciekawych prac są: Anna Jędrzejkiewicz² i Rene Śliwowski³). W poszczegól-

¹ Zob. В. А. Назаренко, *Луда, Женя и чеховеды*, „Вопросы литературы” 1963, № 1, с. 124–137; А. А. Белкин, *Читая Достоевского и Чехова*, Москва 1973, с. 230–264; Б. Ф. Егоров, *Структура рассказа «Дом с мезонином»*, [в:] *В творческой лаборатории Чехова: сб. ст.*, Москва 1974, с. 253–267; В. Б. Катаев, *Проза Чехова: проблемы интерпретации*, Москва 1979, с. 226–237; А. М. Турков, *Чехов и его время*, Москва 1980, с. 233–236; И. Н. Сухих, *Проблемы поэтики А. П. Чехова*, Ленинград 1987, с. 117–128; П. Н. Долженков, *Чехов и позитивизм*, Москва 2003, с. 53–60.

² Zob. А. Jędrzejkiewicz, *Opowiadanie Antoniego Czechowa Dom z facjatą. Próba nowej interpretacji*, „Studia Rossica X: O literaturze nowej i dawnej”, Warszawa 2000.

nych odczytaniach tego opowiadania ukazane zostały różne jego aspekty: niektórzy badacze skoncentrowali się wyłącznie na omówieniu ideologicznego sporu malarza i społeczniczki Lidy, a także ich postaw, inni doszukiwali się w utworze głosu samego Czechowa, jeszcze inni – zinterpretowali opowiadanie jako historię o nieszczęśliwej miłości i trójkącie psychologiczno-miłosnym. Niniejszym artykułem chciałabym ten naukowy wielogłos dopełnić, przedstawić swój punkt widzenia na przesłanie i znaczenia zawarte w tym opowiadaniu. Wydaje mi się bowiem, iż niektóre niuanse semantyczne, w które bogate jest to *wyjątkowo pojemne opowiadanie*⁴, nie zostały do tej pory wzięte pod uwagę.

Zatem „Dom z facjatą” to historia między innymi o utraconym ideale „szlacheckiego gniazda”, zupełnym upadku szlacheckiego stanu⁵. Świadczą o tym opisy dotyczące domu z facjatą i otaczającego go sadu. Po raz pierwszy malarz ujrzał dom w wieczornych cieniach, o zmierzchu, przy zachodzącym słońcu:

Два ряда старых, тесно посаженных, очень высоких елей стояли, как две сплошные стены, образуя мрачную, красивую аллею. (...) Сильно, до духоты пахло хвоей. (...) запустение и старость; прошлогодняя листва печально шелестела под ногами, и в сумерках между деревьями прятались тени. (...) нехотя, слабым голосом пела иволга, должно быть, тоже старушка⁶.

Przytoczony opis pełen jest słów odwołujących się do utraconej bezpowrotnie przeszłości – to duchota, starość, zapuszczenie; wszechobecne zaś cienie są jak Platonowskie odbicia ideału – ideału dostatniego życia szlacheckich gniazd; są jak duchy ich dawnej świetności. W domu panien Wołczaninowych malarz dostrzega coś znajomego: *На миг на меня повеяло очарованием чего-то родного, очень знакомого, будто я уже видел эту самую панораму когда-то в детстве* (175). To znajome to właśnie ta szlachecka przeszłość, z której bohater się wywodził.

³ Zob. Antoni Czechow. *Opowiadania i opowieści*, wybór, oprac. R. Śliwowski, Wrocław 1989.

⁴ A. Jędrzejkiewicz, *Opowiadanie Antoniego Czechowa Dom z facjatą. Próba nowej interpretacji*, s. 448.

⁵ Akcja opowiadania toczy się ponad 30 lat po reformie uwłaszczeniowej, która została przeprowadzona 19 lutego 1861 roku.

⁶ А. П. Чехов, *Дом с мезонином. Рассказ художника*, [в:] А. П. Чехов, *Полное собрание сочинений и писем*. В 30-ти тт., Москва 1988, т. 9, с. 175. Dalej wszystkie cytaty przytaczam według tego wydania z podaniem w tekście strony.

O utracie szlacheckich ideałów świadczą także wizerunki bohaterów opowiadania. Matka, Jekaterina Pawłowna, jest niejako symbolem przeszłości, dawnego pokolenia; znaczący jest jej wizerunek: *теперь же сырая не по летам, больная одышкой, грустная, рассеянная* (176). Kolega malarza z lat studenckich, Piotr Pietrowicz Bielokurow, został przedstawiony jako człowiek pasywny, przegrany, słaby, jako *тяжелый и ленивый малый!* (177), *который говорил скучно, вяло и длинно* (177), *по вечерам пил пиво и всё жаловался мне, что он нигде и ни в ком не встречает сочувствия* (174). Jego młodość i witalność – tak jak siła szlachectwa – odeszła w zapomnienie. Szlacheckiego ideału zostaje pozbawiony także malarz oraz Lida (których postawy dokładnie przeanalizuję w dalszej części artykułu). Jedynie postać Żeni wnosi coś świeżego, wnosi nadzieję w tę duszną atmosferę upadku wartości.

„Dom z facjatą”, jak pisze Anna Jędrzejkiewicz, to *studium psychologiczne człowieka bez twarzy*⁷, malarza bez imienia i nazwiska. Bohater został oznaczony literą N (nieznajomy), a to pozwala wyciągnąć wniosek, iż celem Antoniego Czechowa nie była kreacja konkretnej jednostki, niepowtarzalnego bohatera, lecz prezentacja postaci (a raczej typu postaci), będącej odzwierciedleniem pokolenia schyłku wieku, dekadentów, żyjących w świecie nieosiągalnych ideałów, w świecie często nieużytecznej twórczości. Fabułę opowiadania stanowią wspomnienia artysty, zwolennika czystej sztuki, dlatego też charakterystyczną cechą płaszczyzny lingwistyczno-stylistycznej utworu jest estetyzacja rzeczywistości, poetyckie opisy przyrody, operowanie obrazem, konwencją snu, marzenia.

Dominującą cechą malarza jest próżność, niechęć do pracy fizycznej, stan „nic nie robienia” (*праздность*); bohater przyznaje: *Обреченный судьбой на постоянную праздность, я не делал решительно ничего*. Próżność została przedstawiona zarówno poprzez opisy otaczających go przedmiotów (*спи он на широком диване* (174), jak i jego nawyków czy czynności: *раскладывал пасьянс* (174), *По целым часам я смотрел в свои окна на небо, на птиц, на аллеи, читал всё, что привозили мне с почты, спал. Иногда я уходил из дому и до позднего вечера бродил где-нибудь* (s. 174); malarz *готовый ходить так без дела и без цели весь день, все лето* (s. 179). Pasywny styl życia bohatera jest wyrazem jego kryzysu egzystencjalnego, odczuwania zbędności swojego istnienia. Towarzyszy mu brak poczucia własnej wartości, niska samoocena, smutek: *меня томило недовольство собой, было жаль своей жизни, которая про-*

⁷ A. Jędrzejkiewicz, *Opowiadanie Antoniego Czechowa Dom z facjatą. Próba nowej interpretacji*, s. 461.

текала так быстро и неинтересно, и я всё думал о том, как хорошо было бы вырвать из своей груди сердце, которое стало у меня таким тяжелым (178), i dalej: *Моя жизнь скучна, тяжела, однообразна, потому что я художник, я странный человек, я издерган с юных дней завистью, недовольством собой, неверием в свое дело, я всегда беден* (182). Narrator pragnie żyć beztrosko, jak we śnie Oblomowa, w tym utraconym „szlacheckim gnieździe”, gdy:

(...) эти летние праздничные утра в наших усадьбах всегда были необыкновенно привлекательны. Когда (...) молодежь только что вернулась из церкви и пьет чай⁸ в саду, и когда все так мило одеты и веселы, и когда знаешь, что все эти здоровые, сытые, красивые люди весь длинный день ничего не будут делать, то хочется, чтобы вся жизнь была такою (179).

Jego ideałem (a raczej antyideałem) okazuje się właśnie taka szlachecka idylla, stan błogostanu, bezrefleksyjnego trwania, w którym nie ma miejsca na twórczą pracę, natchnienie, element zaskoczenia, uczucie czy zachwyty. Innymi słowy, jego próżność kieruje go ku emocjonalnej pustce, próżni.

Ideale malarza ulegają zmianie, gdy w jego życiu pojawia się Żenia: *совсем еще молоденькая (...) тонкая и бледная, с большим ртом и с большими глазами* (175), która ma *слабую, неразвитую грудь, тонкие плечи, косу* (177). Jej pojawienie jest dla niego szansą na wyjście z kryzysu, a w odwołaniu do bajki Kryłowa, która stanowi swoiste motto utworu, tym „kawałkiem sera”.

Malarz zachwyił się jej dziecinnością, rozkwitającą urodą, łagodnością, brakiem trosk, pesymizmu, zwątpienia, rozterek charakterystycznych dla świata dorosłych: *она не принимала участия в серьезных разговорах, ее в семье еще не считали взрослой* (176), była *маленькая* (176), *краснела* (177), *смотрела с восхищением* (178), a *ножки ее едва касались земли* (179), co może oznaczać, iż nie zajmowały jej sprawy życia codziennego, sfery profanum, myślami była raczej gdzieś w świecie idei, marzeń, książkowych historii (*Она читала целый день* (179)). Taka charakterystyka Żeni zachęca czytelnika do postrzegania jej jako niezemską istotę, ulotną ideę, nieosiągalny ideał.

Narrator postrzega Żenię jako bratnią duszę; zauważył, że *не имела никаких забот и проводила свою жизнь в полной праздности, как я* (178). Jednak jej próżność nie jest taka, jak próżność bohatera: nie

⁸ Motyw picia herbaty, zob. M. Н. Нигматуллина, *Функции иронических деталей в рассказах А. П. Чехова, «Попрыгунья» и «Дом с мезонином»*, «Вестник Челябинского государственного университета» 2012, № 20 (274), z. 67, s. 98.

jest egoistyczna, lecz altruiistyczna, „odświętna” (nie праздность, a raczej праздничность); to natchnienie i uważność wobec innych: w odróżnieniu od swojej przyziemnej siostry Lidy, *Ženia с удивлением посмотрела на меня, когда я проходил мимо* (177), *глядя мне в лицо своими большими глазами* (179), *то заходила вперед, чтобы видеть мое лицо* (179). „Odświętność” bohaterki przejawia się w jej ubiorze: *в светлой рубашечке и в темно-синей юбке* (179), *как Женя и ее мать, обе в светлых праздничных платьях* (179). Takie podejście do rozumienia cechy próżności tłumaczy fragment listu Antoniego Czechowa (do Lidii Mizinowej): *Я того мнения, что истинное счастье невозможно без праздности. Мой идеал: быть праздным (...). Для меня высшее наслаждение – ходить или сидеть и ничего не делать; (...) между тем я литератор и должен писать даже здесь* (w Jałcie – A. K.)⁹. Z przywołanych słów wynika, iż, według autora opowiadania, na pełnię szczęścia składają się: *праздност’* i *праздничност’*, czyli zupełna bez troska oraz działalność twórcza; i jak trafnie ujął to rosyjski literaturoznawca Sergiusz Tichomirow: Czechowowska próżność to *особенный стан нatchниonego и спокойного нич не робienia*¹⁰.

Malarz i Ženia stają się sobie bliscy: razem zbierają czereśnie na konfiturę, pływają łódką, zbierają grzyby, mówią o Bogu, wiecznym życiu, o cudach. Tę bliskość autor dyskretnie zaznacza: *касалась меня своим плечом* (177), *дотронулась до моего рукава пальцем* (180). Przy Ženi malarz odzyskuje wiarę w siebie, w swoje powołanie jako artysty i swój talent: znów zaczyna malować i dostrzegać sens swojej sztuki, której zadaniem było uchwycenie tego, co piękne. Bohater stawia siebie (i ogólnie – człowieka) ponad zjawiska, które są niezrozumiałe. Dochodzi do wniosku, że *человек должен сознавать себя выше львов, тигров, звезд, выше всего в природе, даже выше того, что непонятно и кажется чудесным* (180). W obecności młodej bohaterki narrator zaczyna wierzyć w istnienie wyższych wartości, takich jak Bóg czy nieśmiertelność duszy. Rodzą się w nim pozytywne uczucia, jest dumny i *полон нежности, тишины и довольства собою, довольства, что сумел увлечься и полюбить* (189). Uczucie miłości stanowi dla niego ucieczkę od apatii i niemocy twórczej¹¹.

⁹ А. П. Чехов, письмо Л. С. Мизиновой, 27 марта 1894 г. Ялта, [в:] А. П. Чехов, *Полное собрание сочинений и писем*. В 30-и тт., т. 5. *Письма*, март 1892–1894, Москва 1977, с. 281.

¹⁰ С. В. Тихомиров, *Чаепитие в усадьбе: О рассказе А. Чехова «Крыжовник»*, «Детская литература» 1986, № 12, с. 52–57.

¹¹ А. Једрzejkiewicz, *Оповідання Антоніо Чехова Дом з фасјатą. Проба новој интерпретациј*, s. 446.

Idealy, które tak nagle pojawiły się w duszy malarza, okazują się mrzonką; znikają w rezultacie sporu z niezależną Lidą, dziewczyną *с маленьким, изящно очерченным ртом* (175). Scena sporu jest kluczowa dla ideowego wydźwięku utworu. Jeśli na początku dialogu z Lidą malarz przekonuje, iż lud należałoby wyzwolić od pracy fizycznej, by mógł on *подумать о душе, о боге* (185) i *могли бы пошире проявить свои духовные способности* (185), ponieważ *призвание всякого человека в духовной деятельности – в постоянном искании правды и смысла жизни* (185), to już pod koniec wymiany zdań dochodzi do wniosku, iż wyższe idee nie mają sensu w warunkach rosyjskiej rzeczywistości. W sporze z Lidą malarz zaczyna przechodzić na pozycję tołstoizmu, nurtu, który zakładał sceptyczny stosunek wobec twórczości i artysty. On niemal parafrazuje przekonania samego Lwa Tołstoja o tym, że artyści bezwzględnie korzystają z rezultatów ciężkiej pracy fizycznej chłopów, by tworzyć dzieła, które dają ulotne korzyści wyłącznie zamożnym warstwom społeczeństwa:

У ученых, писателей и художников кипит работа, по их милости удобства жизни растут с каждым днем, потребности тела множатся, между тем до правды еще далеко, и человек по-прежнему остается самым хищным и самым нечистоплотным животным, и всё клонится к тому, чтобы человечество в своем большинстве выродилось (...). При таких условиях жизнь художника не имеет смысла, (...) работает он для забавы хищного нечистоплотного животного, поддерживая существующий порядок. И я не хочу работать, и не буду... Ничего не нужно, пусть земля провалится в тартарары!¹²

Jak trafnie zauważyła Anna Jędrzejkiewicz, powyższa wypowiedź przypomina *fontannę słów wyrzuconych z siebie pod wpływem rozmaitych napięć wewnętrznych*¹³. Bohater nagle dochodzi do wniosku, iż jego istnienie jako artysty i zwolennika czystej sztuki jest pozbawione sensu. On uświadamia sobie swoją nicość i znów powraca do próżni egzystencjalnej, ponownie zaczyna odczuwać ból emocjonalny i swoją zbędność. Obraz malarza to kontynuacja literackiego typu „zbędnego człowieka”, charakterystycznego dla dziewiętnastowiecznej literatury rosyjskiej, do którego, jak wiadomo, należeli także Eugeniusz Oniegin, Oblomow czy Rudin.

¹² Л. Н. Толстой, *Так что же нам делать?*, [в:] Л. Н. Толстой, *Собрание сочинений*. В 22-х тт., т. 16, Москва 1983, с. 186–187; Пор. Л. Н. Толстой, *О голоде*, [w:] Л. Н. Толстой, *Собрание сочинений*. В 22-х тт., т. 17, Москва 1984, с. 139–170.

¹³ A. Jędrzejkiewicz, *Opowiadanie Antoniego Czechowa Dom z facjatą. Próba nowej interpretacji*, s. 451.

Antoni Czechow w omawianym opowiadaniu mistrzowsko operuje metaforą. Stan przyrody odzwierciedla smutek bohatera: jest jesień, *грустная августовская ночь* (188), *покрытая багровым облаком* (188), kwiaty tracą kolor, na niebie pozostały tylko *бледные отражения звезд* (187), *а на том поле, где тогда цвела рожь и кричали перепела, теперь бродили коровы и спутанные лошади* (190) (może to być również metafora ciężkiej pracy chłopstwa). Ideały malarza stają się niczym *часто падающие звезды* (188), na które starał on się nie patrzeć, są jak *яркий свет (...)* *лампы* (189), które zrobiło się zielone pod przykryciem abażuru i w końcu zgasło, i zgasło właśnie w facjacie, gdzie mieszkała Misiunia. Co ciekawe, w tym kontekście zrozumiały staje się sens tytułu opowiadania: Misiunia semantycznie związana jest z facjatą domu Wołczaninowych, jest ona jego siłą witalną, nadzieją, dobrą duszą, ukojeniem. I gdy malarz, któremu Żenia była bliska, stracił wiarę w swoje ideały, zauważył, iż dom, w którym już *не было видно ни одного огонька* (187), żyje i *окнами своего мезонина глядел на меня, как глазами, и понимал все* (189). W pożegnalnej scenie malarza i Żeni ona ma *темные, печальные глаза* (s. 187), ona rozumie, iż nadszedł kres ich ideałów i nadziei na miłość i szczęście. Żenia odchodzi, a on, uświadomiwszy sobie swoją marność, pozwala jej na to i wraca, jak Eugeniusz Oniegin, do Petersburga – literackiego symbolu zepsucia, obłudy i pustki. Tym samym, jak twierdzi Anna Jędrzejkiewicz, bohater ucieka od odpowiedzialności: *nie świta tu nawet myśl o powinnościach względem innych*¹⁴.

Na nieszczęśliwe losy malarza i Żeni ogromny wpływ okazała despotyczna Lida¹⁵, która nie tyle była przeciwna ich uczuciu, co świadomie doprowadziła do jego końca. Na początku historii, przy pierwszym spotkaniu z malarzem Lida izoluje Żenię, zupełnie o niej nie wspominając, potem wygania ją z pokoju, by ta nie była świadkiem sporu, a na koniec pozbywa się jej i matki z domu¹⁶. Zniknięcie Żeni oznacza kres miłości, upadek ideałów i tęsknotę za nimi i, jak pisze Rene Śliwowski, „Dom z facjatą” to opowiadanie *o zagubionej poezji życia, o utraconym pięknie, zaprzepaszczonej szansie, utykającym szczęściu (z symbolicznym, pełnym smętku westchnieniem narratora bohatera: „Мисюсь, где ты?”)*. A także o nieposzanowaniu cudzych poglądów, nieumiejętności dyskusowania, rodzącej zgubną, niszczącą apodyktyczność i nietolerancję¹⁷. I jeśli rozpatrzyć imię Misiunia w kluczu

¹⁴ Tamże, s. 461.

¹⁵ Chciałabym podkreślić, że w opowiadaniu autor zastosował skróconą formę imienia Lidia, która brzmi twardo, i uważam, że jest to świadomy chwyt autora.

¹⁶ Б. Ф. Егоров, *Структура рассказа «Дом с мезонином»*, s. 253.

¹⁷ R. Śliwowski, *Antoni Czechow. Opowiadania i opowieści*, s. LXII–LXIII.

lingwistycznym, to taka interpretacja uzyskuje uzasadnienie. Otóż Żenia w dzieciństwie zwracała się do swojej guwernantki po angielsku – „miss” (pani). Jednak słowo „miss” ma również inne znaczenie, a mianowicie *тęsknić, tęsknota*. Możliwe jest, iż Czechow wprowadził do opowiadania ten językowy kalambur, by subtelnie poprowadzić czytelnika przez pokłady znaczeń „Domu z facjata”.

Lida to społeczniczka, która kosztem rodziny angażuje się w problemy prowincji: jest pochłonięta pomocą okolicznym chłopskim rodzinom, głównie pomocą medyczną, szerzy oświatę, działa dla dobra miejskiego samorządu. Ma despotyczny charakter, co zostało wyrażone poprzez charakterystykę jej manieri mówienia: *говорила она много и громко* (177), poważnie, suchym mentorskim tonem, bez uśmiechu; a także poprzez charakterystykę jej stosunku do otaczających ją ludzi. Lida, jak lisica z bajki Kryłowa, manipuluje ludźmi, dąży do sprawowania nad nimi kontroli, jak *адмирал, который всё сидит у себя в каюте* (181) i wzbudza nie tyle szacunek, co strach. Matka przy niej *всегда робела* (185) i *тревожно поглядывала на нее, боясь сказать что-нибудь лишнее или неуместное; и никогда она не противоречила ей, а всегда соглашалась: правда, Лиды, правда* (185). Żenia natomiast nie próbuje walczyć o siebie, o miłość, nie chce martwić siostry swoim nieposłuszeństwem, deklaruje, że jest gotowa poświęcić dla niej życie. Dla niej Lida była jak *священная* (181). Tę toksyczną relację sióstr i beznadziejną zależność młodszej od starszej autor ujawnił za pomocą detalu – pasa, które mocno ściąga smukłe ciało Żeni: *худенькое тело, туго стянутое поясом* (177).

Jak zauważa rosyjska badaczka literatury, Nigmatullina, w ironicznym porównaniu Lidy do admirała została wyrażona autorska pozycja wobec postawy bohaterki¹⁸. Czechow prezentuje ją jako osobę obłudną, która myśli, iż poświęcając się idei – programowi „małych spraw”, czyni dobro. Nic bardziej mylnego: w wyniku jej działań, po pierwsze, upadają ideały i zanikają więzi rodzinne, a po drugie, sytuacja chłopów, którym ona rzekomo pomaga, nie zmienia się, bowiem jako szlachcianka żyje w dostatku dzięki ich pracy, nad którą sprawuje kontrolę: *стоя около крыльца с хлыстом в руках, стройная, красивая, освещенная солнцем, приказывала что-то работнику* (180). Z tego krótkiego opisu wynika, iż Lida stawiała siebie wyżej od innych ludzi. Ona gardziła nimi, co zostało ujawnione poprzez jej nawyk zwracania się do innych w formie imperatywu oraz poprzez ka-

¹⁸ М. Н. Нигматуллина, *Функции иронических деталей в рассказах А. П. Чехова, «Попрыгунья» и «Дом с мезонином»*, с. 96.

tegoroczność wypowiedzianych przez nią sądów: *Это для вас не интересно* (178), *Извините, я всё забываю, что для вас это не может быть интересно* (183). Oprócz tego nikt nie wzbudzał w niej specjalnego zainteresowania: *на меня едва обратила внимание* (175), *не глядя на нас* (175). W pewnym momencie narrator dochodzi do wniosku, że Lida żywi do niego niechęć jako do człowieka, który, będąc zwolennikiem czystej sztuki, nie angażuje się w sprawy społeczne; odnotowuje, że wydał się jej *не симпатичен* (178), *Она не любила меня (...) презирала во мне чужого* (178). Co ciekawe, niechęć do innych jest wspólną cechą i Lidy, i malarza, którego drażni Bielokurow, a kobieta, z którą ten się związał, była *очень полной, пухлой, важной, похожей на откормленную гусыню* (182), *рыдала мужским голосом* (182).

Poprzez obraz Lidy Wołczaninowej Antoni Czechow wyraził swój sprzeciw nie wobec programu „małych spraw”, co należy szczególnie podkreślić, lecz wobec fałszywej postawy ówczesnej inteligencji, biorącej udział w jego realizacji. Dostrzegał on nieszczerze zachowanie warstwy wykształconej, która, z jednej strony, jak Lida, mówiła dużo o ziemstwach, *библиотечках и аптечках* (187), a z drugiej, nie chciała zrezygnować z korzyści, jakie daje im praca prostego ludu. W tym temacie całkowicie podzielał on pogląd Lwa Tołstoja. Problem dwulicowości inteligencji Czechow poruszył również w opowiadaniach „Rodzimy kąt” („Родной угол”), „Na furmance” („На подводе”), dramatach „Wujaszek Wania” („Дядя Ваня”) i „Wiśniowy sad” („Вишневый сад”). Dlatego też uważam, iż obłudna postawa Lidy modelowo wpisuje się w ten literacki kontekst.

Czechow był świadkiem ugasania idei „małych spraw”, idei, której przez długie lata był zwolennikiem i propagatorem. Jak pisze Rene Śliwowski, *„Dom z facjatą” zawiera liczne reminiscencje wczesnej działalności samego Czechowa na niwie samorządu ziemskiego, w okresie pobytu w Mielichowie, w okresie walki z cholera, a następnie z głodem lat 1891–1892, z budową szkół i organizacją bezpłatnego leczenia chłopów itd.*¹⁹. I tak jak badacz uważam, że opowiadanie to może stanowić polemikę z *własnymi wysiłkami, doraźnymi, na dłuższą metę niczego nierozwiązującymi, niewiele załatwiającymi w torzu społecznych potrzeb*²⁰. Autor z czasem dochodzi do wniosku, że *tak naprawdę, potrzebne są nie szkoły z głodującym nauczycielem i nie apteczki, a ludowe uniwersytety*²¹. To wyznanie Czechowa jawnie koresponduje z wy-

¹⁹ R. Śliwowski, *Antoni Czechow. Opowiadania i opowieści*, s. LXII–LXIII.

²⁰ Tamże.

²¹ Сут. за: Б. Оляшек, *Русский позитивизм. Идеи в зеркале литературы*, Łódź 2005, s. 196.

powiedzią malarza: *Нужны не школы, а университеты* (s. 186). „Dom z facjatą” okazuje się zatem opowiadaniem o schyłku ideologii późnonarodniczej i jednocześnie o upadku światopoglądowych ideałów samego autora utworu.

Podsumowując, „Dom z facjatą” to historia o upadku ideału szlachectwa i schyłku ideologii „małych spraw”. To opowiadanie o chorobie przełomu wieków – dekadentyzmie, którego cechą charakterystyczną był pesymistyczny odbiór świata, potrzeba duchowego ideału, bolesna tęsknota za nim. To także utwór o nieumiejętności prowadzenia rozmowy, niemożliwości osiągnięcia porozumienia między ludźmi, atomizacji społeczeństwa, a także samotności, do której doprowadza ignorancja i brak odpowiedzialności za drugiego człowieka. „Dom z facjatą” okazuje się zatem utworem pojemnym semantycznie i jestem przekonana, iż nadal stanowi on wartościowy materiał do dalszych interpretacji literaturoznawczych.

L I T E R A T U R A

- Jędrzejkiewicz A., *Opowiadanie Antoniego Czechowa Dom z facjatą. Próba nowej interpretacji*, [w:] „Studia Rossica X. O literaturze nowej i dawnej”, Warszawa 2000.
- Śliwowski R., *Antoni Czechow. Opowiadania i opowieści*, wybór, oprac. R. Śliwowski, Wrocław 1989.
- Егоров Б. Ф., *Структура рассказа «Дом с мезонином»*, [w:] *В творческой лаборатории Чехова*: сб. ст., Москва 1974.
- Нигматуллина М. Н., *Функции иронических деталей в рассказах А. П. Чехова «Попрыгунья» и «Дом с мезонином»*, «Вестник Челябинского государственного университета» 2012, № 20 (274).
- Оляшек Б., *Русский позитивизм. Идеи в зеркале литературы*, Łódź 2005.
- Сухих И. Н., *Проблемы поэтики А. П. Чехова*, Ленинград 1987.
- Тихомиров С. В., *Чаепитие в усадьбе: О рассказе А. Чехова «Крыжовник»*, «Детская литература» 1986, № 12.
- Толстой Л. Н., *Так что же нам делать?*, [w:] Л. Н. Толстой, *Собрание сочинений*. В 22-х тт., т. 16, Москва 1983.
- Чехов А. П., *Дом с мезонином. Рассказ художника*, [w:] А. П. Чехов, *Полное собрание сочинений и писем*. В 30 тт., т. 9, Москва 1988, с. 174–191.
- Чехов А. П., *Письмо Л. С. Мизиновой, 27 марта 1894 г. Ялта*, [w:] А. П. Чехов, *Полное собрание сочинений и писем*. В 30 тт., т. 5. *Письма*, март 1892–1894, Москва 1977.

S U M M A R Y

A.P. CHEKHOV'S "THE HOUSE WITH AN ATTIC" –
A STORY ABOUT THE DECLINE OF IDEALS

“The House with an Attic” – a short story published in 1896 – took its place in the philosophical and historical discourse at the turn of the 19th century. It is a story of the decline of the “nest of gentlefolk” ideal, the ultimate destruction of the nobility. It is a psychological study of a painter who is a vain man, not interested in physical work. His views change when he meets Zhenya. His new ideals and views, however, turn out to be a mere fantasy, as they are confronted with Zhenya’s independent sister, Lydia. The main character realizes that grand ideas will not persist in the Russian reality. Lydia Volchaninov’s character expresses Anton Chekhov’s protest against hypocritical behaviour of Russian intelligentsia which took part in the implementation of so-called “small actions” program.

Key words: Russian literature at the turn of the 19th century, the nobility, intelligentsia, psychological figure, protest.

Р Е З Ю М Е

«ДОМ С МЕЗОНИНОМ» А.П. ЧЕХОВА –
ИСТОРИЯ УПАДКА ДВОРЯНСКИХ ИДЕАЛОВ

Опубликованный в 1896 году рассказ «Дом с мезонином» сразу вошёл в философско-исторический дискурс рубежа веков. «Дом с мезонином» – это история упадка идеалов «дворянского гнезда», совершенном разорении дворянского сословия; это также и история, в которой нашел воплощение психологический облик художника, доминирующей чертой которого являются праздность и нежелание заниматься физическим трудом. Мировоззрение художника меняется, когда в его жизни появляется Женя. Однако эти новые идеалы оказываются призраком: исчезают в результате ссоры с независимой Лидой. Герой приходит к выводу, что возвышенные идеи лишены смысла в условиях русской действительности. Посредством образа Лиды Волчаниновой Антон Павлович Чехов выразил свой протест против лицемерного поведения тогдашней интеллигенции, принимающей участие в реализации программы «малых дел».

Ключевые слова: русская литература рубежа веков, дворянское сословие, интеллигенция, психологический облик, протест.